

๒ องค์ใดพระสัมพุทธ (7)*

พุทิตะ ทากามิจิ (ผู้เขียน)**

ชานปรีชช์ ทัดแก้ว (ผู้แปล)***

บทที่ 7 การเริ่มเผยแผ่พระศาสนา (3)

พระปฐมธรรมเทศนา (2)

อริยสัจ 4

ในพระธรรมคำสอน ซึ่งกระทำให้มีเอกลักษณ์พิเศษ เป็น “การแสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก” มีธรรมะอันเป็นรากฐานของพุทธศาสนาเล่าสืบทอดอยู่ ผู้เขียนจะลองพิจารณา “อริยสัจ 4” ต่อจาก “มัชฌิมาปฎิปปทา” และ “อริยมรรคมีองค์ 8” ตามลำดับใน “พระปฐมเทศนา”

“อริยสัจ 4” (四聖諦 s hishōtai) นี้ มักแปลเป็นภาษา (ญี่ปุ่น) ปัจจุบันว่า “ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ” (四つの聖なる真理 yottsu no sei

* แปลจาก 吹田隆道『ブツダとは誰か』東京:春秋社, 2013。(Takamichi, Fukita. Budda to ha dare ka. Tokyo: Shunjusha Publisher, 2013.)

** 吹田隆道 (Takamichi, Fukita) อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยบุดเคียว เมืองเกียวโต

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานปรีชช์ ทัดแก้ว อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อีเมล: ctudkeao@gmail.com

naru shinri) แต่ทว่า ในพุทธศาสนา คำซึ่งหมายถึง “ความจริง” นั้นมีมากเกินไป ไม่อาจที่จะแบ่งแยกชัดเจนได้ คำภาษาสันสกฤต หรือ คำภาษาบาลี ซึ่งตรงกับ คำแปลภาษาจีนว่า “shí tai” อันแปลว่า “ความจริง” ที่ว่านี้ เดิมทีมีความหมายว่า “ความเป็นจริง เรื่องจริง ปรากฏการณ์จริง” เป็นการมุ่งอธิบายโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่ง “ดำรงอยู่จริงอย่างนั้นเสมอมา” แต่ไหนแต่ไร และคำว่า “...อันประเสริฐ ...อริยะ” เช่นเดียวกับกรณีของ “มรรคมีองค์ 8” ที่ตีความว่า “สำหรับผู้ประเสริฐ” ก็ถูกต้องดี ดังนั้นแล้ว (คำนี้) จึงหมายความว่า “ความจริง 4 ประการสำหรับผู้ประเสริฐ” ความจริงลำดับที่หนึ่งนั้น คือ “ทุกข์สัง”

ความจริงว่าด้วย“ทุกข์”

ก่อนอื่น เราลองมาพิจารณาดู “พระปฐมเทศนา” กัน

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ยิ่งกว่านั้น สิ่งนี้ คือ ความจริงสำหรับผู้ประเสริฐ ซึ่งเรียกว่า “ทุกข์” โดยแท้ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ไม่สบายก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งที่เกลียดชังก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจก็เป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา ก็เป็นทุกข์ กล่าวโดยสรุป คือ การยึดติดกับขันธ 5 เป็นทุกข์”

(พระวินัยปิฎกบาลี มหาวรรค 1.6.19)¹

¹ ผู้แปล: แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ข้อความในพระวินัยปิฎกบาลี มีดังนี้
อิหฺ โข ปน ภิกขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ชาตปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา พยาธิปิ ทุกฺขา มรณมปิ
ทุกฺขํ อปฺปิเยหิ สมฺปิโยโค ทุกฺโข ปิเยหิ วิปปโยโค ทุกฺโข ยมฺปิจณฺณ ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ สงฺขิต
เตน ปญฺจุปาทานกฺขนธา ทุกฺขา

(พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม 4 ข้อ 14 หน้า 18)

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์อริยสัจ คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์

(คำแปลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง)

ในที่นี่ มีการกล่าวถึง ความทุกข์ 8 ประการ ในบรรดาความทุกข์เหล่านั้น ทุกข์ 4 ประการแรก อันได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย เรียกว่า ทุกข์ใหญ่ 4 ประการ หมายถึง ความเป็นจริงที่พวกเราไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เลยแม้แต่น้อย ในบรรดาทุกข์ใหญ่ 4 ประการนี้เกี่ยวกับความแก่ ความเจ็บไข้ และความตาย มีปรากฏในตอน “การเสด็จประพาสโดยออกทางประตูทั้ง 4” อันเป็นเรื่องเล่าแสดงถึงแรงบันดาลใจในการเสด็จออกผนวช ที่ได้เคยกล่าวถึงมาแล้วก่อนหน้านี้ ในเรื่องเล่านั้น พระโพธิสัตว์ได้เสด็จออกประพาสอุทยานด้วยการแนะนำของพระราชบิดา เมื่อเสด็จออกทางประตู (พระนคร) ทิศตะวันออก ก็ทรงพบกับคนแก่ ในทำนองเดียวกัน เมื่อเสด็จออกทางประตูทิศใต้ ก็ทรงพบกับ “คนเจ็บ” เมื่อเสด็จออกทางประตูทิศตะวันตก ก็พบ “คนตาย” เป็นการประสบกับความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ต่อหน้าต่อตา ดังนั้นแล้ว พระศากยมนิจึงเสด็จออกผนวช เพื่อที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์เหล่านั้น

แน่นอน หลังจากที่คำสอนเรื่องทุกข์สั่งมันคงแล้ว เรื่องเล่านี้เองก็เช่นกัน เป็นสิ่งที่ผนวกเอาคำสอนนั้นเข้าไว้และถูกเรียบเรียงขึ้นมา เหล่าผู้เรียบเรียงคัมภีร์พุทธประวัติ ได้พรรณนาพระโพธิสัตว์ ผู้ทรงอ่อนเยาว์ ซึ่งไม่ทรงรู้จักความเป็นจริงที่พวกเรามีและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ด้วยวิธีการพรรณนาที่ชวนให้เราขบขัน ที่ทรงเพ่งเคยพบเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายเป็นครั้งแรก ทว่า ในเรื่องนี้ ได้บรรยายภาพของพวกเราเองที่คิดว่า เรื่องความแก่ ความเจ็บไข้ไม่สบาย เป็นสิ่ง “ธรรมดาสามัญ” ในหัวคิดเรา แต่เมื่อถึงตาของเราเองเข้าวันหนึ่ง กลับไม่อาจยอมรับได้ ไม่อาจกล่าวได้ว่าได้เข้าใจอย่างถ่องแท้ การไม่อาจยอมรับ(สิ่งเหล่านี้) อย่างที่เป็นจริงนั้นละ จึงคงอยู่ในฐานะ “ทุกข์” นั่นเอง

การประสบกับสิ่งที่เกลียดชังก็ดี การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็ดี และการไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาที่ดี เมื่อเปรียบเทียบกับทุกข์ใหญ่ 4 ประการแล้ว แม้จะมีระดับที่ต่างกันก็จริง แต่ก็ทุกข์ที่ประสบในชีวิตประจำวันได้มากกว่า เนื่องจากเมื่ออ่านแล้ว ความหมาย (ของมัน) ก็เป็นไปตามตัวอักษร คิดว่าไม่จำเป็นต้องอธิบายเลย แต่ทว่า “การไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา” เป็นสิ่งที่ไม่มีความเป็นรูปธรรมเป็นพิเศษ

หมายถึงความทุกข์อื่น ๆ ทั้งหมด ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่เมื่อต้องการ แต่ไม่ได้รับ (สิ่งนั้น) นอกเหนือไปจากทุกข์ใหญ่ 4 ประการ การประสบกับสิ่งที่เกลียดชัง และการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก

ทุกข์คือความยึดมั่นถือมั่นในขั้น 5 (ปัญจกัณฺธานุปาทานทุกข์)

ในเวลาที่พวกเราลำบากตรากตรำเป็นพิเศษ เรามักจะใช้ถ้อยคำสำนวนว่า “shiku hakku suru” (ประสบทุกข์ 4 ประการ 8 ประการ)² อันที่จริงแล้วเดิมทีถ้อยคำสำนวนนี้ มีที่มาจากคำสอนเรื่อง “ทุกข์สัจ” ทุกข์ใหญ่ อันได้แก่ ความเกิดความแก่ ความเจ็บ ความตาย และความทุกข์อื่นนอกเหนือจากนั้น รวมกันเป็นความทุกข์ 8 ประการนั่นเอง ทว่า ในความเป็นจริงแล้ว คำสอน ซึ่งถ่ายทอดด้วยเรื่อง “ทุกข์สัจ” นั้น ดังที่เห็นได้จาก “การแสดงธัมมจักกัปปวัตตน(สูตร)” ข้างต้น ประกอบด้วยความทุกข์ 7 ประการ และ “ความทุกข์ในการยึดติดกับขั้น 5” (ปัญจกัณฺธานุปาทานทุกข์) ซึ่งสรุป(ความทุกข์)เหล่านั้น (นับเป็นอย่างที่ 8)

ขั้น 5 ที่ว่านี้ คือ สิ่ง 5 ประการ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้ยินบ่อย ใน “ปรัชญาปารมิตาสูต” เป็นต้น ต่อไปนี้ลองมาดูเรื่องนี้ทีละข้อกัน

ก่อนอื่น “รูป” หมายถึง สสารวัตถุ ในความหมายนัยกว้าง กล่าวถึง สิ่งที่เป็นสสาร ซึ่งอยู่ภายนอกร่างกายของพวกเรา เป็นวัตถุธาตุทั้งหมดซึ่งก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง เช่น โต๊ะ เก้าอี้ หนังสือ เป็นต้น แต่ในความหมายนัยแคบ เมื่อพิจารณาในบริบทของมนุษย์แล้ว สสารวัตถุ กลายเป็นเรื่องที่หมายถึง ร่างกาย(ของเรา) อันเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับเรื่องของจิตใจ

² ผู้แปล: 四苦八苦する(shiku hakku suru) แปลตรงตัวว่า กระทำ/ประสบทุกข์ 4 ประการ 8 ประการ หมายความว่า ตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก ประสบความทุกข์อย่างแสนสาหัส

“เวทนา” นั้นเดิมทีแล้ว หมายถึง กระบวนการรับรู้อารมณ์ความรู้สึก ซึ่งรับรู้วัตถุของโลกภายนอก (รูป) ผ่านทางประสาทสัมผัส ในการอธิบายขยายความ ซึ่งกระทำในสมัยหลังจากนั้นเพียงเล็กน้อย มองว่าเป็น ความสุข-ทุกข์ ซึ่งรับรู้ได้ ทางกายและความรู้สึกสุข-ทุกข์ ซึ่งรับรู้ได้ทางจิตใจ เป็นต้น กล่าวคือ เป็นสิ่งที่ หมายถึงกระบวนการรับรู้ความรู้สึกนั่นเอง

“สัญญา” หมายถึง กระบวนการในการพรรณนารูปลักษณะนั้น ซึ่ง “เวทนา” ได้รับรู้มา และยังหมายถึง รูปลักษณะนั้นเองด้วย

“สังขาร” เป็นกระบวนการในการเชื่อมต่อ จัดการวงจร กับสิ่งที่บ่มเพาะ มาในประสบการณ์ หรือ ความรู้ในอดีต และสร้างเกณฑ์มาตรฐานตัดสิน เพื่อที่จะ ตัดสินรูปลักษณะ ซึ่งพรรณนาออกมาจาก “สัญญา”

“วิญญาน” สามารถมองได้ว่าเป็นกระบวนการการสำนึกในขั้นสุดท้าย อันเกิดจากสิ่งที่ เป็นเกณฑ์มาตรฐานตัดสิน ซึ่งจัดแจงโดย “สังขาร”

การที่มีการทำงานของสิ่งต่าง ๆ อันเป็นโครงสร้างของสมองซีกซ้าย ซึ่ง ใกล้เคียงกับขั้น 5 นั้น แม้นักเขียน Jill Bolte Taylor เอง ซึ่งผู้เขียนได้เอ่ยถึงไว้ ในบทที่ 6 แล้วนั้น ก็ได้เขียนถึงเรื่องนี้ไว้ ด้วยอาการเส้นโลหิตในสมองแตก ในขณะที่ การทำงานของสมองซีกซ้ายกำลังอ่อนแรง เธอได้แยกแยะระหว่างการทำงาน ของร่างกาย ซึ่งใช้เพื่อที่จะร้องขอความช่วยเหลือกับการทำงานของสมองในเวลานั้น

ก่อนอื่น เธอพยายามค้นหาหมายเลขโทรศัพท์เพื่อติดต่อแพทย์ที่รู้จัก ใน ที่สุดก็เจอนามบัตร ทว่า ตัวเลขที่อยู่บนนามบัตรนั้น มองเห็นแค่เพียงเป็นเส้นสาย ของจุดสีดำเพียงเท่านั้น ในสมองมีเพียงส่วนประสาทการมองเห็นที่ยังทำงาน ต่อเนื่องอยู่ แต่ไม่บรรลุถึงขั้นที่เข้าใจ ในกรณีนี้ สามารถพิจารณาได้ว่า นามบัตร เป็นสารวัตถุของโลกภายนอก (รูป) ส่วนประสาทการมองเห็น เป็น “เวทนา” และยิ่งมองไปเรื่อย ๆ บางครั้งก็เริ่มเห็นจุดเหล่านั้นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นด้วยกลไกของ สมองส่วนอื่น ซึ่งทำงานอยู่ แต่ทว่าไม่อาจจะเข้าใจถึงขั้นความหมายที่สิ่งเหล่านั้น มีได้ สภาวะนี้ตรงกับ “สัญญา” และเมื่อมองต่อไปอีกเรื่อย ๆ สามารถเข้าใจ

ความหมายของรูปร่างนั้นว่าเป็นตัวเลขได้ด้วยกลไกของสมองอีกส่วน ตามที่เธอได้กล่าวไว้มองได้ว่าส่วนประสาทด้านภาษายังทำงานอยู่ และได้เชื่อมต่อกับความรู้ของสิ่งที่มาถึงขั้นนั้น สิ่งนี้ตรงกับ “สังขาร” พอดี จากนั้น ได้บรรลุการตัดสินใจและสามารถโทรศัพท์ได้ในที่สุด เป็นการลุล่วงมาถึงปฏิบัติการของ “วิญญาน” อย่างแท้จริง

หากเป็นคนทั่วไป สิ่งนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดชั่วพริบตา แต่สำหรับเธอ ซึ่งสมองซีกซ้ายหยุดทำงานแล้ว เธอกล่าวว่า ใช้เวลาถึง 4 ชั่วโมงครึ่ง แต่ต้องขอบคุณเรื่องนี้ ที่ทำให้เราได้เข้าใจการใช้ส่วนต่าง ๆ ของสมองเพื่อบรรลุถึงการรับรู้สารวัตถุของโลกภายนอก เราไม่อาจซ่อนความประหลาดใจได้เลยถึงสิ่งที่ตรงกับผลการวิเคราะห์นี้เกือบทุกประการ ว่าเป็นสิ่งที่ถูกเล่าสืบทอดในฐานะของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามาก่อนแล้วตั้งแต่ว่าสองพันปี

ข้างต้นเป็นการอธิบายเรื่องขั้น 5 อย่างคร่าว ๆ ความหมายซึ่งขั้น 5 มีอยู่จะจบลงด้วยการตีความเรื่อง “รูป” ดังที่ได้แตะเรื่องนี้แล้วด้วยคำอธิบายเรื่อง “รูป” หากจะตีความนัยกว้าง “รูป” หมายถึง วัตถุโดยทั่วไป ใช้เรียกสารวัตถุของโลกภายนอก (สิ่งที่ถูกรับรู้ object) ที่แวดล้อมตัวเรา กรณีนี้ เมื่อเดิม (รูป) นั้นเข้าไปในอีก 4 ประการที่เหลือ อันได้แก่ “เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน” ก็จะกลายเป็นการบ่งชี้ถึงตัวเรา (ผู้รับรู้ subject) ซึ่งรับรู้ขั้น 5 จึงเป็นสิ่งที่เป็นอย่างองค์รวม ซึ่งเกิดขึ้นด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุและตัวตนผู้รับรู้ อีกด้านหนึ่งในกรณีที่ดีความ “รูป” ในความหมายนัยแคบ จะกลายเป็นว่า วัตถุนั้น คือ การบ่งชี้ด้านกายภาพ ซึ่งตรงกันข้ามกับด้านจิตใจ ที่เรียกว่า “เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน” ขั้น 5 จึงเป็นคำเรียก ซึ่งอธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ในรูปของร่างกาย และจิตใจ

ไม่ว่าเราจะถือการตีความนัยใดก็ตาม สรรพสิ่ง ซึ่งรวมมนุษย์เข้าไปด้วยถูกวิเคราะห์ให้อยู่ในขั้น 5 นั่นเอง เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ผูกโยงกันโดยสมมติ ก่อกำเนิดสรรพสิ่งแต่ละครั้งขึ้นเป็นรูปเป็นร่าง ดังนั้น จึงไม่มีความสมบูรณ์ซึ่งไม่แปรเปลี่ยนเป็นนิรันดร์ ในสิ่งเหล่านั้น

ร่างกาย { รูป (สสารวัตถุ) }		} สิ่งที่ถูกรับรู้	
จิตใจ {	เวทนา (กลไกในการรู้สึก)		}
	สัญญา (กลไกในการแสดงรูปลักษณ์)		
	สังขาร (กลไกในการก่อรูปร่าง) ผู้รับรู้		
	วิญญาน (กลไกในการรับรู้)		
มนุษย์		ธรรมทั้งปวง	
แผนภาพ ชั้นที่ 5			

การที่อุปาทานชั้นที่ 5 เป็นทุกข์ กลายเป็นการสังเขปทุกข์สังขนั้น เป็นเพราะกำลังเปิดเผยความจริงให้แจ่มแจ้ง ว่าคนเราหลงผิด เห็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนด้วยความไม่เที่ยงดังกล่าวนั้นว่าเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ แล้วยึดติดกับความคิดตามอำเภอใจของเราเอง ทำให้ปวงทุกข์ทั้งหลายเกิดขึ้น หาใช่เพราะเหตุผลอื่นไม่

กระทำให้กระจ่าง

เช่นนี้ “ทุกข์สังข” นั้น แม้พวกเราจะเข้าใจด้วยการใช้หวัคคิดก็ตาม แต่ด้วยความหมายอันแท้จริง เป็นการแยกแยะความเป็นจริง, ความจริง ซึ่งเราไม่อาจรู้ได้อย่างที่มันควรจะเป็น การแยกแยะความเป็นจริง, ความจริง อย่างที่มันควรจะเป็น นั้น ในภาษาจีนแปลว่า “識” (tai) ในความหมาย “กระทำอย่างละเอียดถี่ถ้วน” พวกเรามักพูดว่า “ล้มเลิก” (識める akirameru) ทว่า ความหมายที่แท้จริงซึ่งคำว่า “識” มีนั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นแง่ลบเลยแม้แต่น้อย หากแต่ เป็นความเข้าใจความเป็นจริงที่ถูกต้อง ซึ่งหมายถึงว่า “กระทำให้กระจ่าง” (明らめる akirameru) นั่นเอง

พระปฐมเทศนา (3)

ความจริงว่าด้วยสาเหตุแห่งทุกข์ (ทุกข์สมุทัยอริยสัจ)

ลำดับต่อไป คิดว่าจะกล่าวถึง “ทุกข์สมุทัยสัจ” ตัวอักษร “集” (jitsu) ในคำว่า “苦集諦” (kujittai “ทุกข์สมุทัยสัจ”) ที่แปลเป็นภาษาจีนนั้น ในภาษาสันสกฤตหรือภาษาบาลี เป็นคำที่มีความหมายว่า “สิ่งอันร่วมกันก่อให้เกิด” ต้องเข้าใจว่าหมายถึง “มูลเหตุ-สาเหตุ” ดังนั้นแล้ว “苦集諦” (ทุกข์สมุทัยสัจ) จึงมีความหมายว่า “ความจริงว่าด้วยสาเหตุแห่งทุกข์” ก่อนอื่นเราลองดู “ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร” กัน

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งนี้เป็นสัจธรรมสำหรับอริยบุคคล โดยแท้ ที่ว่า “มูลเหตุแห่งทุกข์” สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดอีก ประกอบไปด้วยความเพิลิตเพลินและความอยาก คือ “ตัณหา” ซึ่งทำให้ปีติยินดีในแต่ละครา”

(พระวินัยปิฎกบาลี มหาวรรค 1.6.20)³

ในคำสอนนี้ “渴愛” (katsu-ai ตัณหา) ซึ่งถูกแนะนำว่าเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์นั้น คือ “欲” (yoku ความอยาก) นั่นเอง เนื่องจากใน (พระไตรปิฎก)

³ ผู้แปล : แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ข้อความในพระไตรปิฎกบาลีมีดังนี้

อิทฺ ไซ ปน ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทฺโย อริยสจฺจํ ยายฺย ตณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทิราค สหคคา ตตฺร ตตฺราภินฺนินิ เสยฺยถิทํ กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา

(พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม 4 ข้อ 14 หน้า 18)

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์สมุทัยอริยสัจ คือตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพิลิน มีปกติเพิลิตเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”

(คำแปลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง)

ในต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ดูเหมือนผู้เขียนไม่ได้แยกประเภทของตัณหาเป็น 3 ประเภท ดังพระสูตรบาลี ใช้เพียง “渴愛” (katsu-ai) ซึ่งปกติ แปลว่า “ตัณหา” เท่านั้น

พากย์จีน มีการแสดงถ้อยคำด้วยอักษร “愛” (ai) เพียงตัวเดียวก็มี ดังนั้น เราจึงเห็นผู้ที่ตีความผิดเป็นความหมายว่าความรัก ซึ่งเราใช้ในชีวิตประจำวัน และเข้าใจผิดราวกับว่าพุทธศาสนากำลังปฏิเสธความรัก แต่ทว่า ที่มา (ของคำนี้) เป็นคำที่มาจากคำกริยาว่า “กระหายน้ำ” มีความหมายว่า “ปรารถนา” ซึ่งคนเรียกร้องเหมือนกับตอนที่คอแห้งแล้วต้องการน้ำ ควรต้องเข้าใจในความหมายว่า “ความอยาก” “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” สอนอยู่ว่า “ตัณหา” เช่นนี้เป็นสาเหตุของความทุกข์นั่นเอง

ความปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์

แล้วทำไม “ตัณหา” จึงเป็นสาเหตุของ “ความทุกข์” กันเล่า “ทุกข์สัง” ที่ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” สอนนั้น ดังที่ได้อธิบายแล้วข้างต้น ได้ผนวกการประสบสิ่งที่ไม่ชอบเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก และการไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนาเป็นทุกข์ 3 ประการนี้เข้ากับทุกข์ใหญ่ 4 ประการ ได้แก่ ความเกิดความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย และสังขเขปสิ่งเหล่านั้นเป็นโครงสร้างว่า อุปทานชั้น 5 เป็นทุกข์ (ดูแผนภาพชั้น 5 ประกอบ) เมื่อเราพิจารณาจากโครงสร้างนั้น “ทุกข์สมุทัยสัง” ซึ่งให้สาเหตุของสิ่งเหล่านั้น คือ “ตัณหา” เป็นสิ่งที่เข้าใจยาก แต่ทว่า เมื่อเราดูตำนานเก่าที่สืบทอดเรื่องอริยสัง 4 แม้ภายใน “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เราสามารถเข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านั้นได้ดี

เราลองมาดูคำสอนเรื่อง “ทุกข์สัง” ที่เก่าแก่กว่า ซึ่งคงเหลือใน “มหาหัตถิปโปทมนสูตร” ในพระไตรปิฎกบาลีกัน

“ดูก่อนสหาย สิ่งใดคือความจริงสำหรับพระอริยบุคคล ที่เรียกว่า “ทุกข์” ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความโศกเศร้า ความอาลัยอาวรณ์ ความเจ็บปวด ความทุกข์ใจ ความทรมานใจก็เป็นทุกข์ แม้ความไม่ได้สิ่งที่ตน

ปรารถนาก็เป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ 5 เป็นทุกข์”

(มหาหัตถิปโทปมสูตร บาลิมัชฌมินิกาย 28)⁴

ในพระสูตรนี้ ก่อนอื่น ได้กล่าวถึงทุกข์ใหญ่ 3 ประการ ได้แก่ ความเกิดความแก่ ความตาย ยกเว้น “ความเจ็บไข้” จากนั้น กล่าวถึงความทุกข์อื่น ๆ ซึ่งอธิบายว่า คือ ความกังวลใจ ความโศกเศร้ารำพัน ความเจ็บปวด ความทุกข์ใจ ความทรมานใจ ที่ควรจับตามอง คือ การที่ไม่มีเรื่อง การประสบสิ่งที่ไม่ชอบเป็นทุกข์ และการพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก แต่มีการสืบทอดเรื่อง “ความไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนาเป็นทุกข์” แล้ว เรามักจะเชื่อว่าในทุกข์สัง ทุกข์ใหญ่ 4 ประการนั้น ได้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาเก่าแก่มากที่สุด แต่ทว่า เเท่าที่ดูจากการสืบทอดนี้ทำให้ทราบได้ว่า “ความปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์” ก็ถูกสืบทอดมาตั้งเนิ่นนานแล้ว พร้อมกับ “ความเกิด - ความแก่ - ความตายเป็นทุกข์”

แล้ว “ความปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์” นี้ เติมที่ต้องการจะกล่าวถึงอะไรกัน พจนานุกรมทั่ว ๆ ไปก็ดี หรือหนังสือแนะนำเบื้องต้นกล่าว ดังที่ได้อธิบายไปข้างต้นว่า “นอกเหนือจากทุกข์ใหญ่ 4 ประการ การประสบกับสิ่งที่เกลียดชังก็เป็นทุกข์ และการพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจก็เป็นทุกข์ นี่เป็นสิ่งที่หมายถึงทุกข์

⁴ ผู้แปล : แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ข้อความในพระไตรปิฎกบาลิมังคังนี้

กตมณฺฑาธุโส ทุกฺขํ อริยสัจจํ ชาตปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา มรณปิ ทุกฺขํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสสุปายาสาปิ ทุกฺขา ยมปิฉณฺ น ลภติ ตมปิ ทุกฺขํ สงฺขิตเตน ปจฺจุปาทานกฺขนฺธาทุกฺขา

(พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม 12 หน้า 349 ข้อ 341)

“ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ทุกข์อริยสัจเป็นไฉน? คือ แม้ความเกิดเป็นทุกข์ แม้ความแก่เป็นทุกข์ แม้ความตายเป็นทุกข์ แม้ความโศก ความรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์ แม้ความที่ไม่ได้สิ่งที่ตนอยากได้ ก็เป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ 5 เป็นทุกข์”

(คำแปลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง)

อื่นโดยทั่วไป ซึ่งก็คือ แม้จะปรารถนาก็ตาม แต่ไม่อาจจะได้รับ หากแต่ เมื่อเราค้นคว้าคำอธิบายตามการกล่าวสืบทอดเก่าแก่ใน “อาคม-นิกาย” ความว่า

“สิ่งที่ว่า “แม้ความปรารถนาไม่อาจบรรลุได้ก็เป็นทุกข์” เป็นไฉน
 ดูก่อนสหาย ความปรารถนาดังต่อไปนี้ย่อมเกิดขึ้นแก่สิ่งมีชีวิต
 ผู้มีกฏธรรมดา (ต้อง) เกิดมา ว่า “โอ้อ้อความเกิดจงอย่ามาถึงเรา”
 แต่ว่า สิ่งนี้ ถึงแม้จะปรารถนาก็ไม่อาจบรรลุได้ สิ่งนี้เอง คือ
 สิ่งที่เราเรียกว่า “แม้ความปรารถนาไม่อาจบรรลุได้ก็เป็นทุกข์”
 (ต่อจากนี้ ข้อความจะซ้ำว่า ... แก่สิ่งมีชีวิตผู้มีกฏธรรมดา (ต้อง)
 แก่, ... แก่สิ่งมีชีวิตผู้มีกฏธรรมดา (ต้อง) ตาย, ... สิ่งมีชีวิต
 ผู้มีกฏธรรมดา (ต้อง) โศกเศร้า อาลัยอาวรณ์ เจ็บปวด ทุกข์ใจ
 ทรมาณใจ)”

(สังจวิกังคสูตร บาลัมขณินิกาย 141)⁵

⁵ ผู้แปล : แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ข้อความในพระไตรปิฎกบาลีมีดังนี้

กตมถฺยจฺวสุ โยมปิ จฺณํ น ลภติ ตมปิ ทุกฺขํ ชาติธมฺมานํ อวฺสุ สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา
 อูปฺปชฺชติ อโห วต มยํ ชาติธมฺมา อสฺสาม น จ วต โน ชาติ อากฺขณฺเอยติ น โข ปนตํ
 อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ อิทมปิ โยมปิ จฺณํ น ลภติ ตมปิ ทุกฺขํ ชราธมฺมานํ อวฺสุ สตฺตานํ ... พยาธิ
 ธมฺมานํ อวฺสุ สตฺตานํ ... มรณธมฺมานํ อวฺสุ สตฺตานํ ... โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปา
 ยาสธมฺมานํ อวฺสุ สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อูปฺปชฺชติ อโห วต มยํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุ
 ปายาสธมฺมา อสฺสาม น จ วต โน โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา อากฺขณฺเอยติ น โข
 ปนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ อิทมปิ โยมปิ จฺณํ น ลภติ ตมปิ ทุกฺขํ

(พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม 14 ข้อ 701 หน้า 451-2)

“ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ความไม่ได้สมปรารถนาเป็นทุกข์เป็นไฉน ได้แก่
 สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอเรา
 อย่าต้องเกิดเป็นธรรมดา และความเกิดอย่าพึงมาถึงเราเลย อัน ข้อนี้ ใคร ๆ จะสำเร็จ
 ตามความปรารถนาไม่ได้เลย แม้ที่ชื่อว่า ความไม่ได้สมปรารถนาเป็นทุกข์ สัตว์ทั้งหลาย
 ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ... สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ... สัตว์ทั้งหลาย

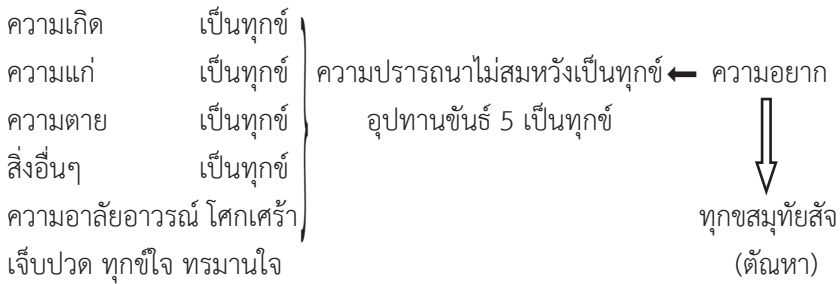

“ความปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์” แตกต่างจากความเข้าใจทั่วไป ถูกยกขึ้นมากล่าวในฐานะสิ่งที่สังเขปการมีอยู่ของความทุกข์ มีความเกิด ความแก่ ความตาย เป็นต้น และเป็นสิ่งที่ต่อต้านกฎธรรมดา อันได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย เป็นต้น และเป็นการกำลังอธิบายว่า “ความอยาก” อันเป็นความปรารถนาสิ่งที่ไม่เป็นอย่างนั้น เป็นสาเหตุ ซึ่งก่อกำเนิดความทุกข์นั่นเอง

เมื่อเห็น “ความปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์” อย่างนี้แล้ว “ทุกข์สมุทัยสัจ” เป็นการกำหนดให้ “ตัณหา” เป็นสาเหตุของทุกข์จึงเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ กล่าวคือ “ทุกข์สมุทัยสัจ” เป็นการแสดงออกสิ่งที่ต่อต้านกฎธรรมดาแห่งความเป็นจริง หรือเรียกอีกอย่างว่า “การมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ” และ “ความอยากได้” ในสิ่งที่ไม่ได้เป็นอย่างนั้นว่า “ตัณหา” ซึ่งเป็นการปรารถนาอันเหมือนกับความอยากที่เกิดจากความกระหาย(น้ำ) นั่นเอง แท้จริงเป็น “ตัณหา” อันเกิดจากความปรารถนา และ “ความเห็นแก่ตัว” ซึ่งไม่ยอมรับความเป็นจริงอย่างที่มีนควรจะเป็นนั่นเอง ผู้เขียนไม่รู่ว่านี่จะเป็นการเปรียบเทียบที่ใช่ได้หรือเปล่า คิดว่าให้ลองมองว่าเป็นการแอบซุ่มติดตาม ก็คงได้ สิ่งนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปลักษณะของตัณหานั่นเอง ซึ่งต่อต้าน “การมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ” และเฝ้าหวังตามอำเภอใจตนเอง โดยที่ไม่ยอมรับความจริงตามที่มีนควรจะเป็น ที่ว่า “การพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักเป็นทุกข์”

ผู้มีชีวิตตายเป็นธรรมดา ... สัตว์ทั้งหลายผู้มีโสกะ ปรีเทวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมดา ... อันข้อนี้ ใคร ๆ จะสำเร็จตามความปรารถนาไม่ได้เลย แม้นี้ก็ชื่อว่า ความไม่ได้สมปรารถนาเป็นทุกข์”

(คำแปลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง)

แผนภาพ ทุกขสัง 2

ความจริงว่าด้วยความดับแห่งทุกข์ (ทุกข์นิโรธอริยสัง)

ต่อไป “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” อธิบาย “ความจริงว่าด้วยความดับแห่งทุกข์” สิ่งนี้คือ “ทุกข์นิโรธสัง” ความว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งนี้เป็นความจริงสำหรับพระอริยเจ้าที่เรียกว่า “ความดับแห่งทุกข์” โดยแท้ สิ่งนั้นเพียงเป็นความดับ ซึ่งออกห่างอย่างสมบูรณ์ไม่มีเหลือจากต้นหานั้น เป็นการละทิ้ง เป็นการขจัด เป็นการหลุดพ้น เป็นการไม่ถูกครอบงำ”

(วินัยปิฎกบาลี มหาวรรค 1.6.21)⁶

⁶ ผู้แปล : แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ข้อความในพระไตรปิฎกบาลีมีดังนี้

อิทฺ โข ปน ภิกขเว ทุกฺขนิโรธํ อริยสัจจํ โย ตสฺสาเยว ตณฺหาเยว อสเสส
วิราคณิ โรธํ จาโค ปญฺนิสฺสคโค มุตติ อนาลโย

(พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม 4 ข้อ 14 หน้า 18)

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์นิโรธอริยสัง คือ ตณหานั่นแลดับ โดย
ไม่เหลือด้วยมรรคคือวิราคะ สละ สละคืน ปล่อยไป ไม่พัวพัน

(คำแปลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง)

ในที่นี้ เมื่อความดับแห่ง “ตัณหา” ซึ่งถูกแนะนำในฐานะที่เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ก่อนหน้านี้เป็น “ความดับแห่งทุกข์” เป็นเพียงการกล่าวถึงสิ่งธรรมดาสามัญก็เท่านั้น พอเราอ่านโดยคาดหวังลำดับขั้นของสิ่งที่ใหม่แตกต่างออกไป ก็อาจจะรู้สึกผิดหวังได้ แต่ทว่า สิ่งนั้นเป็นประเด็นสำคัญของ “ทุกข์นิโรธสัง” สิ่งที่ “ทุกข์นิโรธสัง” แนะนำในที่นี้ หาใช่โลกที่แตกต่าง ตัดขาดจาก “ทุกข์สัง” แต่อย่างใดไม่ หากแต่เป็นความจริงเดียวกันที่มีด้านหน้าด้านหลังในโลกใบเดียวกันกับ “ทุกข์สัง” ซึ่งถูกแนะนำด้วยการรู้ถึง “ทุกข์สมุทัยสัง”

“ทุกข์สัง” อธิบายความจริงที่ว่า “ทุกข์” มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย มีอยู่ในที่นั้น ความเป็นจริง ซึ่งเราอาจจะใช้สมองไตร่ตรองได้ แต่ไม่อาจเข้าใจได้เมื่อเวลานั้นมาถึง ได้ถูกแสดงไว้แล้ว กล่าวอีกอย่างก็คือ “ทุกข์สัง” เป็นสิ่งที่สอนเรื่อง “โลกแห่งความเป็นจริงซึ่งเราไม่ตระหนักรู้” และด้วย “ทุกข์สมุทัยสัง” ซึ่งได้เสาะหาสาเหตุแห่งทุกข์นั้น “สาเหตุที่ทำให้เกิดโลกแห่งความจริงซึ่งเราไม่ตระหนักรู้” ได้ถูกกระทำให้กระจ่างแจ้ง ด้วยการรู้สาเหตุของสิ่งนั้น ในเวลาเดียวกัน “ทุกข์นิโรธสัง” ก็จะบังเกิดขึ้น หากทราบสาเหตุแห่งความทุกข์ สืบเนื่องในขณะเดียวกัน ก็สามารถที่จะดับทุกข์ได้นั่นเอง เปรียบประดุจ ในยามค่ำคืน เกิดมีเสียงแกรกรากที่ข้างหน้าต่าง ทำให้เกิดความหวาดกลัว แต่ในชั่วพริบตาที่รู้ว่าลมเป็นสาเหตุ ความกลัวนั้นก็ถูกจัดไป ในทำนองเดียวกัน “ทุกข์นิโรธสัง” เองด้วย ก็เป็นการแสดง “โลกแห่งความเป็นจริงซึ่งเราตระหนักรู้” อันบรรลุอย่างฉับพลันทันใด ด้วยความเข้าใจ “ทุกข์สมุทัยสัง”

“โลกแห่งความเป็นจริงซึ่งเราไม่ตระหนักรู้” ที่ “ทุกข์สัง” อธิบายและ “โลกแห่งความเป็นจริงซึ่งเราตระหนักรู้” ซึ่ง “ทุกข์นิโรธสัง” แสดงนั้น เป็นเพียงสิ่งเดียวกันด้านหน้าและด้านหลังว่า “ไม่รู้” หรือ “รู้” เรื่อง “ทุกข์สมุทัยสัง” อันเป็นสาเหตุหรือไม่ก็เท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสรู้สิ่งเหล่านั้นแล้ว ดังนั้น สำหรับพระพุทธเจ้า “ทุกข์นิโรธสัง” คือ การตรัสรู้ แต่ทว่า สำหรับพวกเราซึ่งแม้จะเข้าใจด้วยหวิคคิตตามแต่ไม่อาจเข้าใจสิ่งนั้นได้ นี่เป็นจุดเริ่มต้นที่เราจะเริ่มออกเดินทางไปสู่จุดหมายอันไกลโพ้นที่เรียกว่า “รู้” นั่นเอง และการกระทำเพื่อที่จะ “รู้”

สิ่งเหล่านั้น คือ “ทุกขนิโรธสัง” ซึ่งจะอธิบายในลำดับต่อไป

ความจริงว่าด้วยวิธีการที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง)

ในลำดับสุดท้าย “อัมมจักกัปปวัตตนสูตร” อธิบายเรื่อง “ความจริงว่าด้วยวิธีการที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์” สิ่งนี้ คือ “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง”⁷ ความว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งนี้เป็นความจริงสำหรับพระอริยเจ้าที่เรียกว่า “วิธีการที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์” โดยแท้ สิ่งนั้น คือ “อริยมรรค มีองค์ 8” อันได้แก่ ความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ), ความคิดที่ถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ), คำพูดที่ถูกต้อง (สัมมาวาจา), การกระทำที่ถูกต้อง (สัมมากรรมันตะ), การดำรงชีพที่ถูกต้อง (สัมมาอาชีวะ), ความพยายามที่ถูกต้อง (สัมมาวายามะ), ความระลึกที่ถูกต้อง (สัมมาสติ), ความตั้งใจที่ถูกต้อง (สัมมาสมาธิ) นั้นแล”

(วินัยปิฎกบาลี มหาวรรค 1.6.22)⁸

⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้ว่า 苦滅道諦 (kumetsudōtai) แปลว่า ความจริงว่าด้วยหนทางแห่งการปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์

⁸ ผู้แปล : แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ข้อความในพระไตรปิฎกบาลีมีดังนี้

อิทฺ ไซ ปน ภิกขเว ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสังจฺ อยเมว อริโย อญฺญงฺคิโก มคฺโค เสยยถิทฺ สมมาทิฏฺฐิ ๗เปฯ สมมาสมาธิ

(พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม 4 ข้อ 14 หน้า 18)

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง คือ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แหละ คือ ปัญญาเห็นชอบ 1 ... ตั้งจิตชอบ 1

(คำแปลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง)

เช่นนี้ “วิธีการที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์” ซึ่งน่าว่าเป็นคำสอนเรื่อง “อริยมรรคมีองค์ 8” ซึ่งได้อธิบายไว้แล้วในช่วงต้น และเชื่อมโยงคำสอนทั้งหมด ดังที่ได้กล่าวแล้ว “ความถูกต้อง” ที่ว่าในที่นี้ ถือว่า “ความถูกต้องของพระพุทธเจ้า” ในฐานะที่เป็นสิ่งสูงสุด สิ่งนั้นเป็นความถูกต้องอันสูงสุดซึ่ง “บุคคลผู้รู้แล้ว” หรือ พระพุทธเจ้านั้นทรงตื่นรู้ และกลายเป็นตัวอย่างให้พวกเรา พุทธศาสนิกชนให้พวกเรา เห็นปากทางซึ่งสามารถเข้าใจด้วยหัวใจ และได้แสดงรูปลักษณะของพระพุทธเจ้า ผู้ “รู้” สิ่งนั้นอย่างถ่องแท้ไว้ในฐานะ “แบบอย่าง” ณ ปลายทางที่อยู่อีกไกล พวกเราจึงต้องศึกษาแบบอย่างนั้น และมุ่งเป้าสู่ “ความถูกต้องของพระพุทธเจ้า” โดยเริ่มจากระดับของ “ความถูกต้อง” ที่ฝากไว้ในจริยธรรม ศีลธรรมทางสังคม ซึ่งเราควรเรียนรู้เป็นประสบการณ์นั่นเอง

ทุกขสัจ

(โลกแห่งความจริงซึ่งไม่ตระหนักรู้)

ไม่รู้

ทุกขสมุทัยสัจ

(สาเหตุที่ทำให้เกิดโลกแห่งความจริงซึ่งไม่ตระหนักรู้)

รู้

ทุกขนิโรธสัจ

(โลกแห่งความจริงซึ่งตระหนักรู้)

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

(วิธีการที่จะบรรลุถึงโลกแห่งความจริงซึ่งตระหนักรู้)

แบบอย่าง การทวนระลึกถึง

แผนภาพอริยสัจ 4

(โปรดติดตามบทที่ 8 ในฉบับต่อไป)